

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 4, İstanbul 2001,

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE
TÜRKÇE KONUŞAN HRİSTİYANLARA DAİR BİR BELGE

*Zekeriya TÜRKMEN**

* Dr., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi.

ÖZET

Bu makalede, Osmanlı idaresinde yaşayan Türkçe konuşan Ortodoks-Hristiyanlara ait bir rapor işlenmektedir. 1903 yılında Osmanlı idarecilerine sunulan bu raporda Fener Ortodoks Patrikhanesinin yıkıcı propagandası şikayet edilerek, Türkçe konuşan Hristiyanlara devletin sahip çıkması gereği hatırlatılmaktadır.

Türkler, tarihleri boyunca pek çok farklı dinler içerisinde bulunmuşlardır. Orta Asya'dan Batı'ya yapılan göçler sırasında büyük bir bölümü İslamiyet'i seçmişken bir kısım Türk boyları da Musevilik ve Hristiyanlık inancını benimsemişlerdir. Balkanlar'a yerleşen Bulgar, Peçenek ve Kuman Türkleri zaman içerisinde Bizans himayesine girerek Hristiyanlaşıp kimliklerini de yitirdiler. Bir kısmı ise, Hristiyan olmalarına rağmen, Türkçe konuşarak millî kimliklerini devam ettirdiler. Hristiyanlaşan Türkler'in bir kısmı Bizans İmparatorluğu tarafından Anadolu'ya yerleştirildi. Türkçe konuşan bu Hristiyan Ortodokslar, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde devlet kayıtlarında "Karamanlılar" olarak adlandırıldılar. Türkçe konuşan Ortodokslar, Grek alfabesi kullanarak Türkçe yazıp, Türkçe konuştular. Fransız İhtilalinden etkilenen Osmanlı Devleti'ndeki diğer azınlıkların aksine Türkçe konuşan Ortodokslar, devlete sadık kaldılar. Fener Ortodoks Patrikhanesi'nin Rumlaştırma/Helenleştirme politikasına da her zaman karşı çıktılar. Hatta, Türk İstiklal Harbi yıllarında Keskin metropolidi Papa Eftim'in liderliğinde Fener Patrikhanesi'ne karşı bayrak açtıkları gibi, bir Türk Ortodoks Patrikliği'nin kurulması için de teşebbüslerde bulundular.

Anahtar Kelimeler

Karamanlılar, Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyanlar, Fener Ortodoks Patrikhanesi, Hristiyan Türkler

Giriş

Türk Milleti, tarihin ilk dönemlerinden bu yana pek çok farklı dinler içerisinde yer almıştır. Türklerin kabul ettiği dinler arasında Göktanrı, Maniheizm, Budizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve nihayet İslamiyet'i sayabiliriz. Türklerin İslamiyet öncesi dönemde geniş kitleler halinde kabul edip yaşadıkları din ise Göktanrı dini idi. Göktanrı inancı bir yerde Türklerin milli dini idi. Tarih boyunca farklı dinler içerisinde yer alan Türk Milleti'nin bir kısmı Hristiyan inancına bağlanmış ve bu şekilde varlıklarını sürdürmüştür. Türkler arasında Hristiyanlık faaliyetlerinin Orta Asya ve Balkanlarda yoğunlaştığı görülür¹. Orta Asya'dan göçler sonucu Balkanlara yerleşen bir kısım Türk toplulukları ise, zaman içerisinde Hristiyanlaşmış ve yerleştikleri bölgelerdeki diğer unsurlarla kaynaşarak erimişlerdir. Bu Türk topluluklarından bir kısmı da, Hristiyan inancına girse dahi, dillerini terk etmeyip varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hristiyan inancına giren Türklerin büyük bir bölümü ise Ortodoks mezhebine bağlanmışlardır. Hristiyanlaşan Türkler, Bizans döneminde zaman zaman Bizans'ın hizmetinde de bulunmuşlar²; hatta bir bölümü Selçuklu Türklerinin gelişinden asırlar önce Anadolu içlerine yerleştirilmişlerdir³. Anadolu içlerine yerleştirilen Hristiyanlaşmış Türklerden özellikle Peçenek ve Kumanlar, Bizans'ın askerî kanadında görev almışlardır. Selçuklular döneminde Anadolu'ya yönelik olarak başlatılan planlı Türk akınları sırasında Bizans hizmetinde bulunan Hristiyan Türkler soydaşları Müslüman Türkler'le zaman zaman çatışmalara da girmişlerdir. Anadolu'da Bizans idaresinde bir süre yaşayan Hristiyan Türkler, özellikle Malazgirt Savaşı esnasında milliyet duygularının ağır basması ile Selçuklu Türkleri safına geçtikleri gibi -bir yerdesavaşın da kaderini değiştirmişlerdi. Malazgirt Zaferi'nden sonra Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere Türklerin idaresi altında huzur içerisinde varlıklarını sürdüren Hristiyan Türkler, uzun yıllar Fener Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı kalarak dinî hayatlarını düzenlemişler, dil olarak Türkçe'yi hiçbir zaman terk etmemişlerdir.

¹ Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, Ankara 1998, s. 44.

² Mustafa Ekincikli, *Aynı eser*, s. 76.

³ Prof. Dr. Mehmet Eröz, Hristiyan Türklerin 1300-1400 yıl önce Anadolu'ya yerleştirilmiş olabileceklerine dikkat çekmektedir. Önce Bulgar, Avar, Uz ve daha sonra da Peçenek, Kuman ve Kıpçak Türkleri Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Bk., Mehmet Eröz, *Hristiyanlaşan Türkler*, Ankara 1983, s. V.

Fener Ortodoks Patrikhanesi ve Hristiyan Türkler

Fener Ortodoks Patrikhanesi, Doğu Roma İmparatorluğu döneminde bir değişim geçirerek, Grek kilisesi şekline dönüşmüş; İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonra da Osmanlı Devleti'nin denetiminde Rum halkın bağlı bulunduğu kilise olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti, sınırları içerisindeki gayrimüslim tebaayı "*Millet Sistemi*" adı verilen hukukî kurallar çerçevesinde idare etti⁴. Bu statü Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar sürdü. Bu statü içerisinde dinî grupların liderlerine geniş yetkiler verildi ve bunlar birer devlet memuru gibi Osmanlı idaresine bağlandılar. Millet sistemi ile gayrimüslimlere dinî inanç ve kendi özel hakları alanında geniş yetkiler tanınırken, diğer taraftan Müslümanlardan ayrılmaları da sağlanmış oluyordu. Bu sistem sayesinde hukukî ve dinî kimliklerine göre aynı topluluk içerisinde yaşayan farklı grupların tasnifi de kolaylaşmış oluyordu⁵.

Fatih döneminde yeni bir düzenlemeye tabi tutulan Fener Ortodoks Patrikhanesi, idarî ve hukukî bakımlardan bir takım yetkilerle donatıldı. Bu yapılan düzenlemenin küçük bir takım değişikliklerle Tanzimat'a kadar devam ettiği bilinmektedir⁶. Fener Ortodoks Patrikhanesi, imparatorluğun güçlü olduğu dönemlerde her hangi bir olumsuz tavır ve davranış sergilememiş; özellikle 1774 Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Rusya'nın direktifleri doğrultusunda tavırlar takınmaya çalışmıştır. Bu tarihten sonra giderek güçlenen Çarlık Rusya'sı Ortodoks dünyasının koruyuculuğunu üstlendiğini ilan ederek, Ortodoks mezhebine bağlı

⁴ Osmanlı idaresindeki gayrimüslim vatandaşların millet sistemi adı verilen statüleri hakkında bilgi için bk., Ali Güler, *XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayri Müslimler (Sosya-Ekonomik Durum Analizi)*, Ankara Genelkurmay Basımevi, 1996, s. 8-10.

⁵ Ali Güler, "Tarih Boyunca Rumların Türklerle Olan İlişkileri", *Askeri Tarih Bülteni*, Sy: 46, Ankara, Şubat 1999, s. 30.

⁶ Yavuz Ercan, "Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesinin Rolü", *III. Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara 1986, s. 195-209; ayrıca bk., Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumları (1839-1914)*, Ankara 1989, s. 12.

bulunan Slav ve Rum unsurunu kışkırtmaya başlamıştır⁷. Osmanlı tarihinde XX. yüzyıla gelinceye kadar Yunanistan, İstanbul, Ege adaları vb. yerlerde pek çok isyan patlak vermiş fakat Anadolu'daki Türkçe konuşan Hristiyan halk –din adamları hariç– bu hareketlere pek katılmamışlardır. Bu Anadolu'daki Türkçe konuşan Ortodoksların dil, kültür ve gelenek bakımından Türklüğü benimsemeleriyle ilgili olsa gerektir.

Türkçe konuşan Ortodokslara, Osmanlı kaynaklarında Karamanlı (Türkleri) adının verildiği⁸, düzenli aralıklarla yapılan tahrirlerde Hristiyan topluluklar arasında gösterildiklerinden hangi dönemde ne kadar nüfusa sahip oldukları kesin olarak bilinmemektedir⁹. Türkçe konuşan Hristiyanların nüfus açısından en kalabalık oldukları yerler Ankara, Sivas, Konya, Karaman, Kayseri ve Kastamonu vilâyetleri idi. Bunların en belirgin özellikleri Türkçe'den başka dil bilmemeleri ve ibadetlerini de Türkçe ile yapmalarındı¹⁰.

Türkçe konuşan Ortodokslar, konuşmalarında olduğu kadar ibadetlerinde de dil olarak Türkçe'yi kullandıkları bilinmektedir. Evliya Çelebi ise Alanya Rumlarının Türkçe'den başka dil bilmediklerini açıklamaktadır¹¹. Avram Galanti XIX. yüzyılın sonlarına kadar Antalya'da Yunanca bilmeyen Rumların yaşadıklarını belirtir¹². Antalya gibi deniz kenarında bulunan bir şehirde durum böyle olursa, Anadolu'nun iç kesimlerinde oturan Türkçe konuşan Hristiyanlar Yunan ve Rumluk me-

⁷ Geniş bilgi için bk., Sami Emirhan, *Fener Rum Patrikhanesi; Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Yay., İstanbul 1995.

⁸ Bilgi için bk., Mustafa Ekincikli, *Aynı eser*, s. 116-117.

⁹ Mehmet Eröz, *Aynı eser*, s. 31.

¹⁰ Zübeyir Kars, “Kayseri Ortodokslarının Türklüğü Üzerine Bir Deneme”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, s. 267-280; ayrıca bk., Zekeriya Türkmen, “İstiklal Harbi Yıllarında Türk Ortodokslarının Fener Rum Patrikhanesine Karşı Yürüttükleri Propaganda Faaliyetleri”, *Askeri Tarih Bülteni*, Sy: 46, Ankara, Şubat 1999, s. 71.

¹¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c.IX, s. 297; ayrıca bk., Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri”, *Belleten*, XII/45, s. 71.

¹² Avram Galanti, *Ankara Tarihi*, İstanbul 1950, s.116-117; ayrıca bk., M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul 1980, s. 185; Mustafa Ekincikli, *Aynı eser*, s. 120 vd.

selesiyle ilgilenmemiş olmaları son derece doğaldır. Öte yandan Ankara Rumları olarak adlandırılan topluluğun da Rumca bilmediği, Türkçe konuştuğu yapılan araştırmalarda belirtilmektedir¹³.

Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyanların Grek harflerini kullanarak Türkçe yazdıkları, bu alfabe ile yazılmış pek çok eserin bulunduğu da bilinmektedir¹⁴. Ayrıca epigrafik malzemeler arasında da Karamanlı Türkçe'si olarak adlandırılan Türkçe ile yazılmış eserlerin Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde bulunduğu yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır¹⁵.

XIX. Yüzyıla kadar millet sistemi çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin kendilerine tanıdığı haklardan yararlanarak son derece rahat bir şekilde hayatlarını sürdüren gayrimüslimler, yüzyılın başlarından itibaren çeşitli nedenlerle devlete başkaldırmaya başladılar. Yayılmacı bir politika güden Avrupa devletleri ise, ülke içerisindeki gayrimüslimleri kendi amaçlarına hizmet için kullanmaya kalkıştılar. Diğer yandan Fransız İhtilali ile dünyaya yayılan milliyetçilik fikirleri farklı etnik unsurları bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti'ni olumsuz yönde etkiledi. Gayrimüslimleri himaye etme bahanesiyle Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ne müdahale etmeye başladılar¹⁶.

Yunanlılık ve Rumluk propagandası XX. yüzyılın başlarından itibaren Türkçe konuşan Ortodokslar üzerinde de kendini hissettirmeye

¹³ *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası*, Ankara 1925, s. 52.

¹⁴ Karamanlı Türklere ait bir dörtlük onların durumunu ve Türk milletine mensup olduklarını göstermesi bakımından oldukça ilginçtir. Bu dörtlüğü aynen buraya almayı uygun bulduk:

Kerçi Rum isek de, Rumca pilmez, Türkçe soyleriz
Ne Türkçe yazar okuruz, ne de Rumca soyleriz.
Öyle bir mahludı hattı tarikatımız vardır
Hurufumuz Yunanice, Türkçe meram eyleriz.

Bilgi için bk., Mehmet Eröz, *Aynı eser*.

¹⁵ Semavi Eyice, "Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler", *Belleten*, Sy: 153, Ankara 1975, s. 26.

¹⁶ Salahi Sonyel, "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", *Belleten*, c.XLIX/195, Ankara 1985, s. 651 vd.

başladı¹⁷. Yunan propagandasının hızlı bir şekilde yayılışında en büyük desteği Yunan hükûmeti sağladığı gibi, ayrıca düzenli bir teşkilâta sahip bulunan Fener Ortodoks Patrikhanesi'nin de bütün gücüyle çalışması Anadolu'daki Ortodoks mezhebi mensupları üzerinde büyük bir etki yapmıştır¹⁸. Patrikhane tarafından Yunanistan'ın, Türkiye'deki Rumların desteğini sağlayarak kuvvetlenmesini temin etmek maksadıyla başlatılan ani hareketlerin 1903 yılından itibaren giderek arttığı gözlenmektedir¹⁹. Helen soylu Rumlara karşılık Türkçe konuşan Ortodokslar, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinin hızlandığı XX. yüzyıl başlarında devlete olan bağlılıklarını devam ettirmekte kararlı olduklarını fiilî olarak da göstermekte idiler. Hatta devlet merkezi ile yakın temasta bulunarak, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine yaptığı Rumluk propagandası konusunda topladıkları istihbaratı ilgili mercilere göndererek gerekli uyarılarda bulunmaktan geri kalmamışlardı.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız araştırmalar sırasında Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı arasında tespit ettiğimiz ve aşağıda aynen metnini vereceğimiz rapor önemli bilgileri içermektedir.²⁰ “Bir Türk” imzası ile devlet merkezine gönderilen rapor, muhtemelen Ortodoks Türklerin liderlerinden biri tarafından kaleme alınmış olup, sadaret makamına sunulmuştur²¹. Raporun başında dönemin padişahı II. Abdülhamit'e yönelik bir hitap bulunmaktadır. Padişaha hitaben yazılan bu kısımda Anadolu merkezinde bir Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin

¹⁷ Fener patrikhanesi Yunanistan'ın kurulmasından sonra Bizans kisvesini almakta fazla aceleci davranmış ve Türkiye'deki Rumları Yunanistan lehine isyan ettirmek üzere harekete geçmiştir. Bilgi için bk., Ali Karakurt, *Fener Patrikhanesinin İçyüzü*, İstanbul 1955, s. 4 vd.

¹⁸ M. Süreyya Şahin, *Aynı eser*, s. 186.

¹⁹ Ali Karakurt, *Aynı eser*, s. 4.

²⁰ Bu rapor BOA., *Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı*, Ds: 86/40, nr: 3937'de kayıtlı olup 7 Teşrinisani 1319/20 Kasım 1903 tarihlidir.

²¹ Yaptığımız araştırmalarda raporun her ne kadar yazarı tespit edilememişse de, Millî Mücadele döneminde Türkçe konuşan Ortodoksların lideri olan Papa Eftim'in düşüncelerine yakın ifadeler taşıması, Papa Eftim tarafından yazılmış olabileceği ihtimalini ilk planda akla getirmektedir. Çünkü, bu yazıda yer alan bazı ifadeler, Papa Eftim'in Kurtuluş Savaşı yıllarında gazetelerde neşrettiği beyannamelerdeki düşüncelere çok yakın ifadeleri yansıtmaktadır.

kurulmasının gereği kısaca belirtildikten sonra, Türk Ortodokslarının saltanata olan bağlılıkları dile getirilmektedir.

İkinci Mütalâa başlıklı kısım ise sekiz sayfadan ibarettir. Bu kısımda özetle, Balkanlarda Rum ve Bulgarların yaptığı Ortodoksluk mücadelesinden zarar görenlerin Arnavut ve Türkler olduğu belirtildikten sonra, Yunan propagandasının Osmanlı ülkesindeki Rumlar üzerindeki etkileri anlatılmıştır. Yunanlıların iki hükûmet merkezinin olduğu belirtilirken; bunlardan birinin Atina, diğerinin de İstanbul'daki Fener Ortodoks Patrikhanesi olduğu ifade edilmektedir. Fener Ortodoks Patrikhanesi'nin Rumlaştırma politikası tenkit edilirken Arnavut ve Arapların yanında Türkçe konuşan Hristiyanların gördükleri zarar dile getirilmektedir.

Raporun 4. sayfasında Anadolu'da Türkçe konuşan Hristiyanların, çok eski tarihlerden beri burada yaşadıkları anlatıldıktan sonra, M.Ö.'ki dönemlerde İskitlerin Anadolu üzerine yaptıkları akınlara dikkat çekilerek, Türklerin İslamiyeti kabulden asırlar önce bu coğrafyayı tanıdıkları belirtilmektedir. Türklerin İslamiyeti kabulden sonra Selçuklular döneminde başlayan Anadolu'yu Türkleştirme politikasının Osmanlılar döneminde tamamen gerçekleştirildiğine dikkat çekilmektedir. Anadolu'da yaşayan, Rum ve Ermeni olarak adlandırılan toplulukların da Türkçe konuştukları belirtilerek; zaten bunların da Türk soylu oldukları tezi ileri sürülmektedir. Raporun yazarı burada ayrıca, Anadolu'da Türk Milleti'nin dışında başka bir unsurun olmadığı iddiasını da ileri sürmektedir.

Raporda Anadolu'da yaşayan Hristiyanların Türk milletine mensup oldukları belirtildikten sonra, bunların Rumlaştırılması veya Ermenileştirilmesi yolunda gayretlerin olduğu ifade edilmektedir. Anadolu'daki Hristiyanların Rum veya Ermeni alfabesi kullanarak Türkçe gazete ve dergiler çıkardıklarına dikkat çekilmektedir. Rumca ve Ermenice harflerle Türkçe olarak, Ceride-i Şarkiye, Manzume-i Efkâr, Mecmua-i Ahbar ve Avedepar adlı gazetelerin yayınlandığı belirtilmektedir. Türklerin çok yaygın bir coğrafyada yaşadıklarına dikkat çekilerek, Türkçe bilen birinin Çin Türkistan'ından Bosna'ya kadar rahatlıkla gidebileceğine dikkat çekilmektedir.

Öte yandan İstanbul Hristiyanlarının genelinin Türkçe konuştukları belirtildikten sonra, Türkçe bilmeyenlerin de bir an önce Türkleştirilmesi gerektiği; dünyanın merkezî şehirlerinden biri olan İstanbul'un nüfus açısından da Türkleştirilmesinin son derece önemli olduğu vurgulanmaktadır. Hatta, Rusya'dan Anadolu'ya zorunlu olarak göç eden Türklerin İstanbul civarına yerleştirilmesi tavsiye edilmekte ve en önemlisi de İstanbul'daki Müslüman Türk nüfusunun her zaman mevcut nüfusun 2/3'ün altına düşmemesi gerektiği ifade edilmektedir.

Raporun 8. sayfasında Fener Ortodoks Patrikhanesi'nin Rumlaştırma yani helenleştirme çabalarına karşılık hristiyan Arnavutlar için de ayrı bir patrikhanenin kurulmasının lüzumlu olduğu dile getirilmektedir.

Raporun sonunda bütün Anadolu kıtasının Türklerle meskûn olduğu hatırlatılarak kurulacak bir Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kendilerini Rum veya Ermeni olarak adlandıran pek çok Türk'ün kimliklerine kavuşmalarına zemin hazırlayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca Arnavutlukta Arnavutça eğitime izin verilmesi, Rumeli'deki Hristiyan Türklerin varlıklarını devam ettirmelerine gayret gösterilmesi ve Pomakların Türkleştirilmesinin gerekli olduğu hatırlatılmaktadır. Şarkî Rumeli'den ve Bulgaristan'dan Anadolu'ya yönelik Türk göçlerinin önlenmesi istenirken, yabancı devletlere sağlanan kapitülasyonlar çerçevesinde sık sık açılmakta olan ecnebi mekteplerine müsaade edilmemesi ve ilköğretimin karma olması, en önemlisi ilköğretimde Türkçe'nin mecburî tutulması; Ermeni okullarında da Türkçe öğretiminin zorunlu hale getirilmesi istenmektedir.

Türk olduğunun bilinci ile hareket eden ve Ortodoks Türklerden biri tarafından kaleme alınan bu rapor yukarıda da özetlediğimiz gibi oldukça önemli mesajlar içermektedir. Bu raporda işlenen fikirler, her ne kadar o dönem idarecileri tarafından uygulamaya konulmamışsa da, II. Meşrutiyet dönemindeki fikir akımları arasında sık sık işlenmiş; basın yayın yoluyla kitlelere aktarılmıştır. İlköğretimin karma ve Türkçe dilinin de mecburî tutulması durumu ise ancak Cumhuriyet Türkiye'si tarafından gerçekleştirilebilmiştir.

S o n u ç

Türklerin İslamiyeti kabulünden önceki dönemlerde Anadolu'ya yerleşen, dillerini muhafaza ettikleri için bir yerde milliyetlerini de korumuş olan bu Ortodoks/Hristiyan grup, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde kendilerine yönelik yıkıcı-bölücü propagandalara ve büyük devletlerin tehditlerine karşı metin ve uyanık olmaya çalışarak devlete bağlılıklarını göstermekten çekinmemişlerdir.

XX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin en buhranlı dönemlerinin yaşandığı bir devirdir. Türk olmanın bilinci ile hareket eden ve devletlerinin devamlılığını isteyen Türkçe konuşan Ortodokslar bu raporda da gördüğü üzere idarecileri bazı konularda uyarmayı görev bilmişlerdir. Muhtemelen Türkçe konuşan Ortodoksların liderlerinden biri tarafından kaleme alınan bu rapor önemli mesajları içermektedir. Raporda ısrarla üzerinde durulan Türkleştirme politikası ve Türkçe'ye önem verilmesi hususu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk döneminden itibaren ısrarla üzerinde durduğu konular arasında yer alacaktır.

Türkçe konuşan Hristiyanlar Osmanlı Devleti'nin yıkılıp enkazından yeni bir Türk devletinin çıkarılması yolunda Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Millî Mücadele hareketi sırasında da Türklük bilinci ile hareket ederek, bu millî hareketin içerisinde yer almaktan gurur duyduklarını ve her türlü desteğe hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Nitekim, İstiklal Harbi yıllarında Türkçe konuşan Hristiyanlar, Papa Eftim'in önderliğinde²² Millî Mücadele yanlısı bir tavır sergilemişler; bu tavırlarından dolayı da Türkiye Büyük Millet Meclisi, ruhanî reislerine istiklal madalyası verilmesini uygun bulmuştur²³.

²² Bilgi için bk., Erol Cihangir, *Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*, İstanbul 1996.

²³ Zekeriya Türkmen, *Aynı makale*, s. 77; Papa Eftim Efendinin biyografisi hakkında geniş bilgi için bk., Teoman Ergene, *İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları*, İstanbul 1951.

EK:

Bir Türk İmzasıyla Yazılan Rapor²⁴

Ey millet-i mukaddese-i İslamiye ve ümmet-i muazzama-i Osmaniye'nin medar-ı ümit ve iftihar-ı olan zat-ı ekmel!

Anadolu merkezinde bir Türk patrikhanesinin lüzum-ı ihdası hakkında bundan mukaddem bir arıza takdim etmiş idim. Keyfiyet esasen gayet mühim ve icrası da ancak kudret-i harikulâdesi teslimgerde-i yar u agyar-ı cihan olan zat-ı fahimanelerine has olmakla şu ikinci arıza ile tekrar mücaheret eyliyorum. Makam-ı celil-i sadaretin kariben şeref kudüm-ı devletleriyle müşerref olması ve ilk icraat-ı mehasin-i gayat-ı keremkâriyelerinin Anadolu merkezinde bir Türk patrikhanesi ihdasından ibaret bulunması sadedinde dergâh-ı ahaddiyeti en samimi dualar ile taninsâz eden bu şahs-ı ihtiramkârın şu ikinci mutalâasını dahi nazar-ı mutalâa ve tetkikten imrara lütfen tenezzül buyurmalarını rica eylerim efendim.

Bende
Bir Türk

(s.2) İkinci Mütalâ'a

Rumeli'nin mehalik-i atiyesine nispeten hal-i hazır-ı saadet-i uhreviye gibidir. Rumeli'de iki kilise menafi-i müttezadesi arasında cari olan rekabetin bir gün olup birinin diğeri üzerine galebesiyle hallolunacağı muhtemeldir. Bu kilise mübarezelerine meydan açan keyfiyet beynelcühela taassuptan ibaret ise de, aşınayân-ı hakikat nazarında mahza tevhid-i kavmiyet için olduğu müberrehtir. Tevhid-i kavmiyet için evvela tevhid-i mezhep eylemek şarttır. Vahdet-i kavmiyet istihsal-i imtiyazat için maksada kâfi olmakla, Rumeli'de bulunan Rum ve Bulgarlara bu kıt'anın sekene-i mevcudesini kendi kavmiyetlerine kalb ve tahvil eylemek azm-i kat'isiyle bir taraftan cebr ü ta'zip etmek, bir taraftan da kilise ve mektepler kuvvetiyle celp ve tergîp eylemek suretleriyle lâyenkatı' çalışmakta ve bu mübarezede en ziyade mutazarrır olan Arnavutlarla Türkler bulunmaktadır.

²⁴ BOA., *Sadrızam Kâmil Paşa Evrakı*, Ds: 86/40, nr: 3937, 7 Teşrinisani 1319/20 Kasım 1903.

Her kavim kendi lisanlarını ta'mim için bâdi-yi hayret nükud-ı vefire döküyor ve son derecelerde çalışıyorlar. Gayretlerine de ma'atteessüf vasıta biz oluyoruz. Hele Rum tabirinin ihtiva ettiği mana-yı vahşet-âver bihakkın takdire şayandır. Memleketimizde mevcut Rumların onda dokuzundan ziyadesinin hanelerinde Yunan hanedan-ı hükümdarisine mahsus resimler, Yunan hükûmetine ait levhalar mevcuttur ki, bu meyl-i meş'um Rum kilisesinin (s. 3) mazhar-ı himayesi olan Rum cemiyat-ı edebiyesinin cümle-i âsar-ı muvaffakiyet bahşasındandır. Onlar hep bu cemiyetlerin mahsul-i terbiyesidir. Yunanilerin iki merkez-i hükûmet ve iki hükümdarları vardır ki biri Atina'da, diğeri de Fener'de hükümfermadır. Kral ile patrik yekdiğerinin canişini vekil-i mutlakıdır. Bu iki hükümdar arasında cismanî ve ruhanî meclislerin müzakerât-ı müttehede-i daimesi tamamen hayat-ı millîmiz aleyhindedir. Bu gafletle Rum istilalarından bihakkın havf olunmak icap eder. Arnavut Hristiyanlarıyla Mısır, Kudüs, Suriye ve Halep'te bulunan Arap ve Anadolu'daki Türk Hristiyanlarının kısm-ı azamı Rum kiliselerine mensup olduklarından, tedricen kavmiyetlerini unutarak umumen Rumlaşmakta buldukları nazar-ı nefret ve teessüfle görülen vekayi-i müellimedendir. Bu yağma-yı kavmiyette vazîü'l-yed yalnız Rumlar olmayıp bir taraftan da Ermeniler, Bulgarlar, Sırlar, Ulahlar, Fransızlar, İtalyanlar ve sair hep bu yolda müstefid olmakta ve cümlesi de hayat-ı millîmiz aleyhinde muharip ve mubariz bulunmaktadır. Biz ise bunların cümlesine meydan vererek memleketimizde Arnavut, Arap ve alehusus Türk Hristiyanları mevcut olduğunu bilfiil inkâr ettik. Halbuki Marmara ve Bahr-i Sefid (Karadeniz) sahilindeki bazı ticaretgâh kasaba ve iskelelerinden ma'da bütün Anadolu kıt'ası serapa Türklerle meskûn olup, umumen lisan-ı Türkî ile mütekellimdirler. Bu kıt'ada nadiren Rumca veya Ermenice konuşanlar (s.4) varsa da esasen Rum veya Ermeni olmayıp kilise ve mektep kuvvetiyle tebdil-i kavmiyet etmiş Türk Hristiyanlarıdır ki, mükemmelen Türkçeye dahi aşınadırlar. Anadolu kıt'asına Türklerin iskânı yeni bir şey olmayıp, üçbin sene mukaddem bile bu kıt'ada Türk unsuruna tesadüf edildiği muhakkaktır. Medye veya Turan hükûmet-i mütemeddinesinin Türklerden ibaret olduğu ve nice zamanlar İran'a ve Küçük Asya'nın şark taraflarına hükmettikleri ve bilahare İranîlerin zir-i idaresinde bütün Anadolu'ya müstevli oldukları malûmdur. Bunlardan ma'da şimalden gelen İskit namındaki diğeri Türklerin Anadolu'nun her tarafına yayıldıkları ve

harp ve gavgadaki maharet-i deliranelerine mebni Lidya ve Medye hükûmetlerinde askerî muallimi sıfatıyla istihdam olundukları vesair cümlelerin malûmu olan hakayık-ı tarihiyeden olmakla Anadolu'nun ta o vakitten beri Türklerle iskân olunduğu ve Pelasc cinsine mensup olan ahali-yi kadime ve asliye ile ihtilat ve imtizac etmeleriyle cümlesinin Türkleştikleri ve zuhur-ı İslamdan sonra da Anadolu'ya hayli Türkler hicret eyledikleri ve gerek Selçukîler ve gerek Osmanlıların fütûhatını müteakip Anadolu'da Türkten gayri kavim kalmadığı müspet ve muhakkak olduğundan, bu kıt'ada Rum veya Ermeni unsurunun vücudunu farz ve tahayyül eylemek vahidir. Alehusus ahali-yi kadime-i asliye Pelasc yani Arnavut cinsine mensup (s. 5) olup, bunlar da üçbin seneden ziyade bir müddetten beri Türklerin mütegalibane ve muzafferane vuku bulan muhaceretlerini müteakip ekalliyette kalarak mahv u nabud olmuştur. Rumlar bervech-i maruz yalnız sahil-i garbîde ve pek az miktarda Ermeniler de Ermenistan cihetlerinde bulunmuşlarsa da, bu ikinciler Medye ve İskitya hükûmetleri arasında kalarak ve her ikisinin de tarik-i muhaceretleri üzerinde bulunarak ihtilat ve musaheret etmeleriyle ve mürur-ı zaman ile Türkleşmiş olduklarından binnefs Ermenistan'da dahi halis Ermeni bulmak müte'assir ve belki muhal iken, vaktiyle bir Türk kilisesi ihdas olunmaması yüzünden, kilise ve mektep kuvvetiyle nice Rum ve Ermeniler tahaddüs etmiştir ki, Türk oğlu Türk oldukları halde, Türklerin bugün en büyük muhasımlarıdır. Anadolu'da Hristiyanların cemiyetli buldukları ve mesela (25.000) yirmi beş binden ziyade nüfus-ı Hristiyanıyeyi muhtevi bulunan Kayseri kasabası gibi beldelerde olsun Hristiyanların lisan-ı millîlerini muhafaza etmeleri umur-ı tabiiyeden olup bu gibi cemiyetli mahallerde de Türkçe'den başka lisan isti'mal edilmemesi, Anadolu'da Türk'ten gayri kavim olmadığı hakkında müddeamıza delil-i celidir.

Ne hacet Anadolu Hristiyanlarının Türk olup Rumlaştırılmak ve Ermenileştirilmekte olduklarına daha vazih senet makamında Türkiyü'l-ibare ve Rumiyyü'l-huruf Anadolu gazetesiyile, keza Türkiyü'l-ibare ve Ermeniyü'l-huruf *Ceride-i Şarkiye*, *Manzume-i Efkâr*, *Mecmua'-i Ahbar* ve *Avedaper* nam gazeteleri ira'e eyleriz. Bunların marü'l-arz iki kiliseye mensup Türk Hristiyanları için ihdas kılınmış olduklarında (s. 6) şüphe yoktur. Bugün Ermenistan'da, Kürdistan'da ve Irak-ı Arap'ta daha ziyade lisan-ı Türkî mütedavil olduğundan ta Türkistan-ı Çin'den çıkan bir

seyyahın Azerbaycan, Anadolu ve Rumeli tarikiyle Bulgaristan'a, Romanya'ya ve Bosna'ya kadar en ziyade Türk unsuruna müsadif olacağı bedîhidir. Rumlarla Ermenilerin muhafaza-i lisan hususunda malûm olan meyl-i müfritlerine rağmen alelhusus Anadolu'nun hiçbir mahallinde Rumca veya Ermeniceye tesadûf olunmaması calib-i nazar-ı dikkattir.

İstanbul Hristiyanları dahi hemen umumen lisan-ı Türkî ile mütellim iken, şu son senelerde Türkçe bilmeyenlerin tekessür etmekte olması isticlab-ı enzar etmeğe şayandır. İstanbul'da pek çok Hristiyan olduğundan bunların bir an evvel Türkleştirilmeleri elzem olup, hal-i hazırın devamı badi-yi hatırdır. Alelhusus İstanbul nüfusunun seneden seneye tezayüd etmekte ve bu tezayüdün hemen de Hristiyanlara münhasır bulunmakta olduğu mühimsemeyecek mevaddan değildir.

Harita-i âleme dikkatle nazar olunacak ve hutut-ı hadidiyenin aktar-ı cihana temdid edilmiş olduğu farz edilecek olursa, aksa-yı şark ile aksa-yı garp beynindeki, keza Avrupa'nın münteha-yı şimalinden Asya ve Afrika'nın münteha-yı cenubuna dek tahayyül edilebilen en kestirme ve en faydalı tarik-ı ticaret ve muvasalanın İstanbul şehri mihr-i merkezi hükmünde kaldığından, merkez-i cihan olmak istidadı ira'e edildiği tezahür eyler. Bu sebeple İstanbul şehrinin daima büyüyeceği ve hutut-ı hadidiye-i mutasavvuranın ikmal-i inşaatından sonra kesret-i nüfusça (s. 7) Londra şehrini dahi geride bırakacağı muhtemel olmakla bu vechile tekessür eden nüfusun Hristiyanlara münhasır kalmasındaki hatır ve şeamet kendiliğinden izhar-ı hüviyet eyler. Buna bir çare-i acil olmak üzere bazı tedabire tevessül olunmak ve nüfus-ı mevcude-i Hristiyanıyeyi Türkleştirmekle beraber hiç olmazsa Rusya'dan vürud eden muhacirini İstanbul'un etrafına yerleştirmek suretiyle olsun mukabele eylemek lazımdır. İstanbul'daki nüfus-ı islamiyenin miktarı hiçbir vakitte nüfus-ı mevcudenin sülсанı miktarından dún olmamalıdır.

Rumeli kıt'ası dahi Anadolu gibi bidayeten Arnavutlar ve Türk ve Tatarlarla meskûn iken asar-ı ahirede ekserisi tebdil-i kavmiyet eylemişlerdir. Rumeli ile Bulgaristan'ın ve ondan çok daha mukaddem Dobruca ile Tuna sevahilinin Tatarlarla meskûn buldukları ve bu mevaki'de bulunan Bulgarlarla Romanların Ruslar gibi tebdil-i kavmiyet etmiş Tatardan başka bir şey olmadıkları delail-i tarihiye ile müsbettir.

Binaenaleyh gerek o zamanlardan kalarak tebdil-i kavmiyet etmemiş ve gerek fütühat-ı Osmaniye zamanında Anadolu'dan geçmiş bir hayli Türk Hristiyanı bulunduğu halde bunlar da bugüne kadar mensup oldukları Rum ve Bulgar kiliselerine nazaran tebdil-i kavmiyet etmektedirler. Bugün halâ Rumeli'de Türk Hristiyanları mevcut olup, en ziyade Malkara ve Keşan kazaları dahilinde büyük büyük karyeleri teşkil ediyorlar. Bulgar kilisesine mensup olan bu Hristiyanlar kendilerine Bulgar namı vermekte iseler de hakikatte Bulgarca'dan (s. 8) bir kelime bile bilmezler. Lisan-ı maderzadeleri lisan-ı maderzadımızla müşterek olan bu Hristiyanların, insaf edelim de Türk olduklarını tasdik edelim. Rum, Ermeni ve Bulgar kiliselerinin hayat-ı millîmiz aleyhindeki tecavüzat-ı gayr-i muhakkalarını tahdid eyleyerek, bu vatanda kavm-i hakim biz olduğumuzu ispat eyleyelim. Memalik-i Osmaniye'de kesret-i nüfus itibariyle Araplar birinciliği ihraz ettikleri halde acaba bunlar meyanında hiçbir Hristiyan yok mu ki şimdiye kadar bir Arap kilise ve patrikhanesi ihdas olunmamış. Suriye, Kudüs ve Mısır memaliki sırf Araplarla meskûn olduğu halde oralardaki Rum patrikhanelerinin işi ne?... Zat-ı hazret-i Mesih'in vatandaşları olan bu Hristiyanlar neden bir Rum'un riyaset-i ruhaniyesi altında bulunsunlar. Neden bu kiliselere Arap kilisesi namıyla istiklal-i tam verilip de Rumların tecavüzatı kasr ve tehdid edilmiyor. Neden Arnavutluk namına bir patrikhane ihdas olunup da Rum ve Slav istilâat-ı müthişesinden o hıta kurtarılmıyor. Neden yüzbinlerce Türk Hristiyanı mevcut iken bir Türk patrikhanesi ihdas edilmiyor da kavm-i hakim efradından oldukları halde milel-i mahkûme kiliselerine serfûru etmeğe mecbur bırakılıyor. Her kavim hemcinsinin ihyasına son derecelerde gayret ederken biz neden böyle imhasına çalışıyoruz?

Umum Anadolu kıt'ası ta Azerbaycan ve nefsi İran hududuna kadar Türklerle meskûn olduğundan müsaraaten bir Türk patrikhanesi tesisıyla bu kıt'ada lisan-ı (s. 9) Osmanî'nin tamimi ve Rum ve Ermeni nam-ı arizisiyle ikiye münkasım olan Türk Hristiyanlarının da hükûmetin muavenet-i maddiye ve Türk kilisesinin himmet-i maneviyesi sayesinde tevhidî muktezidir. Rumeli'de Rumeli tabirinin Edirne ile Selanik vilayetlerine tahsisi, diğer dört vilayetinde de Arnavutluk namıyla tefriki labüd olup, Arnavutluk'ta Arnavutça'nın tedris olunmasına müsaade olunmalı ve Rumeli'deki Türk Hristiyanların beka-yı kavmiyetlerine ve

Pomakların da Türkleştirilmesine sarf-ı gayret edilmelidir. Memalik-i Osmaniye hududunun hudud-ı tabii teşkil eden Tuna nehrinde müstakar kalması için Rumeli-yi Şarkî ile Bulgaristan'daki Türk unsurunun azalmaması icap ettiğinden oradaki Türklerin esbab-ı muhaceretlerinin refiyle, o havaliden çıkıp geleceklerin ba'dema Memalik-i Osmaniye'ye kabul edilmeyeceklerinin ilan edilmesi icap eder. Ecnebi mekteplerinin badema olsun, küşadına müsaade olunmayıp, taraf-ı maariftene pek çok mekatib-i iptidaiye-i muhtelite küşadıyla Türkçe'nin beyne'n-nasara tamimine ve mevcut Ermeni mekteplerinde lisan-ı Osmanî tahsilinin mecburi tutulmasına ve bu mecburiyetin sathi olmayıp, ciddi olmasına bezli makderet edilmek elzemdir. Ve minallahi't-tevfik. Fî 7 Teşrin-i sani 1319/20 Kasım 1903.

“A RECORD ON THE TURKISH SPEAKING CHRISTIANS IN THE OTTOMAN STATE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY”

Abstract

In this report presented to the Ottoman administrators in 1903, negative or destructive propaganda of Fener Orthodox Patriarchate was complained and it was reminded that the State had to stand as protector to Turkish speaking Christians. Turks adopted different religions throughout history. While a great deal of Turkish clans chose Islam, some Turk adopted Judaism and Christianity during migrations from Central Asia to the West. Having become Christians under the patronage of Byzantium in the course of time the Turks of Bulgar, Pecenek and Kuman lost their identity. Some of these Christian Turks were settled in Anatolia by the Byzantium Empire. These Christians were named “Karamanlılar” in state records during the periods of the Seljuks and the Ottomans. By using the Greek Alphabet, they both spoke and wrote in Turkish.

Contrary to the minorities influenced by the French Revolution, these

Orthodox people obeyed the Ottoman State. They always opposed the policy of Hellenizing of the Fener Orthodox Patriarchate. Under the leadership of Papa Eftim, they acted against the Patriarchate during the War of Independence. They also attempted to establish a Turkish Orthodox Patriarchate. This article treats of a report about Orthodox Christians under the Ottoman administration.

Keywords

Karamanids, Turkish speaking Orthodox Christians, Fener Orthodox Patriarchate, Christian Turks.